

KOROŠKI SLOVENCİ V LUČI SODOBNIH PROSTORSKIH, SOCIALNIH IN ETNIČNIH PROCESOV

Steinicke Ernst, Zupančič Jernej

1. Uvod

Vprašanju koroških Slovencev je posvečena dolga vrsta znanstvenih razprav, med katerimi prevladujejo različne zgodovinske, geografske, sociološke, pravne, etnološke, lingvistične in etnopolitične študije. Problematike so se lotevali tako slovenski kot avstrijski avtorji, vendar so pogosto prihajali do precej različnih ugotovitev. Enotni pa si bili glede socialne sestave in položaja koroških Slovencev. Pripadniki slovenske manjšine so poseljevali obmejno, naravno nekoliko manj ugodno podeželsko območje brez pomembnejših gospodarskih središč. V tem pasu se je razmeroma dolgo zadržalo kmečko prebivalstvo, še posebno pri manjšini. Pogosta so bila tudi mnenja, da je odročnost teh predelov pomagala ohranjati jezik in identiteto domačega prebivalstva. Vendar veljajo omenjene označbe le za obdobje, ko je prevladovala agrarna družba. Zanj je bila značilna intenzivna navezanost na razmeroma majhno območje, kjer so bili stiki med člani skupnosti številni in vsestranski, zunaj območja (občine, župnije, vaške skupnosti ipd.) pa skoraj niso posegali. Z industrializacijo in urbanizacijo so se zlasti mlajše generacije množično vključevale v družbeno dinamiko (šolstvo, zaposlitev, oskrba, javni mediji ipd.), pomen odnosov v lokalni skupnosti in v družini pa je polagoma slabel. Asimilacija je tedaj naglo napredovala še posebej zato, ker je faza industrializacije časovno sovpadala s političnim pritiskom na slovensko manjšino na avstrijskem Koroškem. Z nadaljevanjem urbanizacije in z začetkom terciarizacije ter s splošnim dvigom izobrazbene ravni tako pri pripadnikih večinskega naroda kot pri manjšini so se pričeli izboljševati tudi pogoji ohranjanja jezikovne in narodne identitete.

Na terciarizacijo in njene učinke so nekateri kot prim. Klemenčič opozarjali že v sedemdesetih letih. (Klemenčič, 1977) S povečano prekomejno gospodarsko izmenjavo med Koroško in Slovenijo se je spremenila tudi vloga slovenščine in posledično tudi vloga slovenske manjšine. Le-ta je ravno v tem času dosegla krepko socialno in politično preobrazbo. Pod vplivom splošnega prostorskega, socialnega in političnega razvoja na eni ter delovanja Zvezne gimnazije za Slovence v Celovcu na drugi strani se je manjšina socialno razslojila in praktično izenačila s pripadniki večinskega naroda. Hkrati se je izoblikoval nov način poselitve manjšine: poleg klasičnega območja slovenske poselitve na Koroškem se je precej okreplila prisotnost Slovencev v mestih Celovcu in Beljaku ter v obmestnem pasu, torej v gospodarsko in prebivalstveno izredno dinamičnih in hkrati tudi kvalitetnih bivalnih območjih. Slovenci so se urbanizirali (Zupančič, 1993, 115-123).

Zato se samo po sebi postavlja vprašanje odnosa med centralnimi in perifernimi območji ter učinki procesov v teh okoljih na narodnostni razvoj manjšine. V devetdesetih letih sta bili na to temo napisani dve obsežni študiji: J. Zupančiča z ljubljanske in W. Gameritha s salzburške univerze. Čeprav avtorja med seboj nista sodelovala in sta upo-

rabila različne metode, sta prišla do številnih podobnih ugotovitev glede socialnega razvoja in prestrukturiranja manjšine v odvisnosti od splošne preobrazbe Koroške. V nadaljevanju bomo osvetlili nekaj glavnih rezultatov. Da bi preveč ne obremenjevali besedila, bodo zapisana samo slovenska krajevna imena. Že sedaj je treba opozoriti, da se utegnemo srečati s podobnim razvojem in tendencami tudi pri drugih manjših narodnih skupnostih v Evropi.

2. Socialni razvoj manjšine na periferiji

Če razumemo pod pojmom perifernih območij tiste prostorske enote, ki zaostajajo v gospodarskem razvoju in so slabše opremljene z infrastrukturo kot druga območja, nam pogled na narodnostno - jezikovno karto Evrope odkrije vrsto etničnih skupnosti, ki jih povezuje skupna usoda bivanja v perifernih območjih. To so večinoma obmejna območja, odmaknjena od glavnih mest in gospodarskih središč. To velja tako za Galicijo v Španiji, Lužiške Srbe v Nemčiji ali pa skoraj vse narodnostne skupnosti v Italiji in Franciji, ne glede na to, da bi bilo v nekaterih primerih ustrežnejše govoriti o malih narodih brez lastne države. Tudi tri najpomembnejše manjšinske skupnosti v Avstriji, torej koroški Slovenci, gradiščanski Hrvatje in Madžari naseljujejo robna, obmejna območja države.

V perifernih območjih poteka družbena in prostorska modernizacija nekoliko počasneje in tudi kulturne in etnične posebnosti se tam praviloma dlje ohranjajo. To je še posebej lepo vidno pri manjših narodnostnih skupnostih. Z obrobno lego je pogosto povezana - neredko tudi fizično pogojena - izolacija, katera pomaga ohranjati tradicionalno strukturo in identiteto. V takih pasivnih območjih prihaja zaradi povpraševanja po delovnih mestih do odseljevanja mladih, kar vodi h kvalitativnemu in kvantitativnemu praznjenju in slabljenju demografske strukture. Število ostarelih se nadpovprečno poveča, kar po določenem času povzroči padec rodnosti in porast smrtnosti. Vrnitev delovnih migrantov navadno ne prispeva k izboljšanju demografske sestave, ker se vračajo predvsem starejši letniki. Dokler negativno selitveno bilanco izenačuje visoka rodnost, ostaja območje poseljeno. Toda tudi taka »zatočišča« ne morejo obvarovati pred asimilacijo, ki jo skuša izvajati državno organiziran večinski narod (Steinicke, 1991, 11-17).

Legu poselitvenega ozemlja manjšine na periferiji je mogoče imeti za dejavnik ohranjanja narodnostne podobe le v agrarni fazi razvoja. Z industrializacijo se okrepi mobilizacija tudi v razvojno zaostajajočih območjih in praviloma tudi asimilacija pripadnikov manjšine. Manjšina se prične ozemeljsko in številčno krčiti. Stopnja asimilacije je odvisna od številnih dejavnikov. Ta proces lahko zavirajo le strnjena poselitev, številčnost in njena gospodarska ter kulturna moč.

Gospodarsko - družbena preobrazba iz industrijske faze razvoja v postindustrijsko (terciarno) se navadno premalo upošteva. Ta prehod se je v mnogih predelih Evrope pričel v šestdesetih in sedemdesetih letih in je imel krepke učinke tudi na poselitvena območja manjšin. Turizem, trgovina, promet in druge uslužnostne dejavnosti so postale najpomembnejše gospodarske panoge. Na terciarnih dejavnostih temelječe gospodarstvo obmejnih in perifernih območij posameznih držav je dejavnik meddržavnega in mednarodnega povezovanja in sodelovanja. Obrobna lega nudi dobre pogoje za razvoj medna-

rodnega prometa in trgovine. Slabosti, ki izhajajo iz industrijske faze razvoja, postopoma izgubljajo svojo veljavo.

Preden gremo na obravnavo omenjenih vidikov na primeru južne Koroške, je potrebno na kratko pojasniti dosednji potek asimilacije pri koroških Slovencih.

3. Koroški Slovenci med ohranitvijo in asimilacijo

Poselitveno območje Slovencev na Koroškem obsega okrog 2500 km², na katerem je leta 1991 živelo 264620 prebivalcev. Na tem območju so se v dveh stoletjih zvrstile med nemško in slovensko govorečimi praktično vse oblike sobivanja; od začetnega mirnega sožitja preko gospodarskih in političnih konfliktov do odprte sovražnosti v vojaškem spopadu za ozemlje po koncu prve svetovne vojne. Po plebiscitu leta 1920, pri katerem se je večina volilnih upravičencev odločila za ostanek južne Koroške v okviru prve avstrijske republike, je sledil čas izredno agresivne asimilacijske politike nad koroškimi Slovenci. Pritiski so dosegli višek med drugo svetovno vojno, ko je bil del manjšine izpostavljen pregonu in fizičnemu uničevanju.

Asimilacija se je nadaljevala tudi v času druge avstrijske republike (Grafenauer, 1946, Randall, 1955, Barker, 1984). Do velikih napetosti je prišlo še v sedemdesetih letih, ko so nasilno odstranjevali dvojezične table (1972) in ob popisu posebne vrste (1976). Odnosi so se pričeli popravljati v osemdesetih letih. Od leta 1988 sodelujejo predstavniki obeh osrednjih slovenskih organizacij (NSKS in ZSO) v avstrijskem sosvetu za narodnostne skupnosti. Asimilacija je opazna tudi prostorsko, saj se je poselitveno ozemlje opazno skrčilo oziroma se je delež slovenskega prebivalstva na njem močno zmanjšal. S številčnim in ozemeljskim krčenjem so se Slovenci na Koroškem soočali tudi že v preteklih stoletjih. Le še ledinska in krajevna imena opozarjajo, do kam je segala slovenska naselitev. Po uradnih podatkih se je v dobrem stoletju (od 1880 do 1991) število slovensko govorečih zmanjšalo od 85051 na 14850 (skupaj z »windisch«), po slovenskih ocenah pa približno razpolovilo (od okrog 102000 na okrog 50000) (Zupančič, 1992).

Delež slovensko govorečih znaša danes po podatkih uradnega popisa 1991 5.7 % na dvojezičnem ozemlju in 2.8 % na celotnem Koroškem (skupina »windisch« je prišteta). Od 38 občin imata le dve slovensko večino: Sele (93.5 %) in Globasnica (51.6 %). Večji delež slovensko govorečih so imele ob zadnjem popisu še občine Železna kapla - Bela (41.8 %), Pliberk (skupaj z Bistrico pri Pliberku 41.1 %), Bilčovs (32.6 %), Žitara vas (26.1 %) in Šentjakob v Rožu (20.5 %). Imenovane občine ležijo vse (z izjemo Bilčovsa) v bližini slovensko - avstrijske meje. V drugih občinah je delež slovensko govorečih tako nazadoval, da lahko upravičeno govorimo o razpršeni poselitvi Slovencev na še pred desetletji kompaktno slovenskem območju.

Številne študije so dokazale, da zajema uradna statistika le del manjšinske populacije. Za to obstajajo vsaj trije poglobitvi razlogi:

1. Nejasno formulirana popisna kategorija »občevalnega jezika«. Pri popisih so ga mnogi razumeli kot jezik okolja in ne pogovorni jezik v družini (Rauchberg, 1891, Smith, 1986). Tako so se za jezik gospodarja pogosto opredeljevale osebe, ki so bile v istem gospodinjstvu (npr. kmetje, hlapci, dninarji, služkinje, varuške otrok ipd.) (Gamerith, 1993, 23).

2. Uvedba statistične kategorije »Windisch«. Prvič so jo uvedli ob nacističnem popisu leta 1939 in jo zadržali pri vseh kasnejših popisih. S tem so koroške Slovence razdelili v dve skupini. Izraz so zelo različno interpretirali, zato je bil pogosto predmet manipulacij (Klemenčič, 1990). Nekateri so ga razglašali celo za samostojno narodnostno - jezikovno skupino. Unkart, Glantschnig in Ogris (1984, 41-43) menijo, da je imel za narodno zavedne Slovence slabšalen prizvok in se zanj pri ljudskem štetju niso opredelili. Opozarjajo tudi, da so se za »windische« izjasnjevale osebe, ki govorijo slovensko koroško narečje, vendar se ne štejejo za pripadnike slovenske manjšine. Število oseb, izjasnjenih kot »windische«, je nazadovalo še hitreje kot število slovensko govorečih, predvsem pa se je izredno spreminjalo po posameznih občinah od popisa do popisa (Klemenčič, 1960). Precej zmede je vnesla tudi uvedba številnih jezikovnih kombinacij (npr. slovensko - nemško, nemško slovensko, slovensko - windisch itn.), uvedena s popisom 1951 (Klemenčič, 1990).

3. Jezikovno opredeljevanje v izrazito narodnostno in jezikovno mešanih okoljih. Zlasti v severnih in zahodnih predelih dvojezičnega ozemlja so živeli Slovenci že več generacij v nenehnih stikih z nemško govorečimi. Ker so bili mnogi vključeni bolj v nemški kulturno - jezikovni krog (zaradi odsotnosti slovenščine v šolah, cerkvi uradih itd.), se je le s težavo oblikovala slovenska narodna zavest. V Ziljski dolini je bila dvojezičnost prisotna v družinah že v agrarni dobi. Zato v takih območjih uradni popisi zajamejo še manjši del dejanske slovenske populacije kot sicer. Vendar je treba omeniti tudi to, da jezikovna in narodnostna opredeljenost pri skupini, ki sicer nosi večino objektivnih znakov pripadnosti, ni povsem stabilna in se lahko ene in iste osebe ob različnih popisih različno opredelijo.

Preglednica 1: Število slovensko govorečih in »windische« po uradnih statističnih podatkih od 1939 - 1991.

popis leta	slovensko govoreči	windische	skupaj
1939	21701	21478	43179
1951	22367	19728	42095
1961	14001	11469	25478
1971	17014	3914	20928
1981	14204	2348	16552
1991	13962	888	14850

Vir: Ibounig, 1986; ÖSTAT 1993

Rezultate uradnih popisov so pogosto kritizirali številni raziskovalci te problematike (Grafenauer, 1960, Veiter, 1965, Klemenčič, 1977, Fischer, 1980, Steinicke, 1983, Reiterer, 1986, Grafenauer, 1990, Klemenčič, 1990). Jezikovna podoba Koroške bi bila zanesljivo drugačna, če bi poleg uradnih statističnih podatkov uporabili tudi ocene številna slovensko govorečih, ki slonijo na praktični rabi in znanju jezika manjšine. V neki drugi študiji smo strnili naslednje ugotovitve:

1. Po statističnih popisih je bilo leta 1981 na Koroškem 14200 slovensko govorečih (oziroma 16552 skupaj z windisch), leta 1991 pa 13962 (oziroma 14850).

2. Pri napisih na nagrobnikih (na izbranih primerih občin) se kljub nekaterim posameznim odklonom kaže precejšnja skladnost z uradnimi podatki: delež slovensko govorečih ob popisu in delež slovenski napisov na nagrobnikih so skorajda enaki).

3. Število dijakov slovenske gimnazije v Celovcu. Korelacija med številom vpisanih dijakov in številom slovensko govorečih pri popisu je visoka in pozitivna; s tem ne dokazujemo števila, temveč le razporeditev slovenske populacije.

4. Jezik pri bogoslužju v cerkvi; razporeditev se ujema z uradnimi podatki, vendar je delež rabe slovenščine bistveno višji. To kaže na precej večje število Slovencev.

5. Število učencev pri dvojezičnem pouku; razporeditev je skladna z uradnimi podatki, vendar je odstotek vpisanih otrok bistveno višji. V letu 1992 je bilo prijavljenih okrog 3000 otrok, kar predstavlja okrog 20 % celotne uradne manjšinske populacije (normalno bil bilo pričakovati okrog 6 %). Z ekstrapolacijo dobimo populacijo okrog 45000 oseb.

7. Na podlagi števila poslušalcev slovenskih radijskih oddaj je slovensko populacijo mogoče oceniti na okrog 50000 oseb (Klemenčič, 1986).

8. Na podlagi znanja slovenskega jezika je Reiterer manjšinsko populacijo ocenil na okrog 60000 oseb (Reiterer, 1986).

Iz prikazanega je mogoče sklepati, da so podatki uradne statistike kljub pogosto očitanim napakam do neke mere vendarle relevantni in da uradni podatki prikazujejo le trdno jedro manjšine, ki obsega približno tretjino dejanske manjšinske populacije. Razlika med rezultati uradnih popisov in ocenami se je spreminjala skladno s potekom političnih sprememb in splošno socialnogeografsko preobrazbo (Zupančič, 1993, 65-72).

4. Rezultati popisa leta 1991

Kljub pomanjkljivostim, ki jih izkazuje gradivo uradnih popisov, je le-to še vedno vredno obravnave. Predstavlja namreč dokaj strogo merilo, ki zajema v povprečju le tretjino dejanske manjšinske populacije. Za razliko od prejšnjih popisov prinaša zadnji iz leta 1991 nekaj zanimivih sprememb. Nazadovanje števila slovensko govorečih je bilo tokrat sicer tudi znatno (10.3 % na celotnem Koroškem, skupaj slovensko in windisch), vendar občutno manj kot pri prejšnjih popisih. Nazadovanje gre predvsem na račun skupine »windisch«, medtem ko kaže kategorija »slovensko« in »slovensko-nemško« trend stagnacije. Posebno zanimive pa so spremembe po posameznih občinah oziroma po območjih.

Število slovensko govorečih je nazadovalo v najpomembnejših območjih tradicionalne slovenske prisotnosti (v Rožu, Podjuni in v Karavankah), v znatni meri zaradi odseljevanja. Opazno se je število povečalo le v občini Galicija (za 38.1 %). Število je nazadovalo tudi v nekaterih občinah, ki ležijo izven mestnih regij Celovca in Beljaka (Pokrče za 59.3 %, Škofiče za 46.5 %, Rožek za 30.2 %).

V tretjini občin 11 od 36 (dve sta se kasneje razdelili; Pliberk na Pliberk in Bistrico pri Pliberku ter Straja vas na Strajo vas in Bistrico v Zilji) se je število slovensko govorečih povečalo. To se nanaša na občine, kjer je bila prisotnost Slovencev že tri desetletja

nizka (pod 10 %) ter za mesti Celovec in Beljak in primestne občine. Skratka, naraslo je v območjih, ki so gospodarsko in prebivalstveno dinamična in kjer živijo Slovenci praktično v pogojih prostorske razpršenosti. Porast v mestih je treba vsekakor pripisati doseljevanju zlasti mladih, višje in visoko kvalificiranih posameznikov, ki so tudi po prihodu v tuje jezikovno okolje zadržali jezik in identiteto. Drugačne narave pa je podvojitev števila slovensko govorečih v spodnji Ziljski dolini in v občinah Grebinj, Suha in Ruda. V tem primeru gre za drugačno jezikovno (narodnostno) izrekanje kot pred desetletjem. Da bi karseda zmanjšali možnost špekulacij, je bila v občinah Šmohor in Št. Štefan izvedena kratka anketa glede jezikovnega izrekanja, ki pa je potrdila tezo o jezikovni preorientaciji oziroma o ponovnem slovenske opredeljevanju. Verjetno gre porast pripisati tudi bistveno manjšemu pritisku na manjšino v takih občinah (Steinicke, Zupančič, 1994).

Popis 1991 je zabeležil tudi 1614 oseb s slovenskim občevalnim jezikom, ki pa niso avstrijski državljani in torej tudi ne pripadniki slovenske manjšine, temveč so se priselili na Koroško iz Slovenije. Prisotni so skoraj v vseh občinah narodnostno mešanega ozemlja in tudi izven njega, še posebno v najpomembnejših gospodarskih središčih (v Celovcu okrog 500, v Beljaku skoraj 180, v Pliberku, Borovljah in drugod). Njihova navzočnost je za manjšino pomembna, saj se preko priseljencev (verjetno gre večidel za začasne priseljence) krepijo različni stiki med manjšino in Slovenijo, poleg tega pa lahko priseljenci sodelujejo v življenju manjšine na gospodarskem, kulturnem in šolskem področju.

Iz navedenega sledi, da se je v zadnjem desetletju tempo asimilacije vendarle nekoliko umiril in da se krepi prisotnost Slovencev v mestih. Po drugi strani pa je treba posebej naglasiti, da so spremembe pri narodnostno - jezikovnem opredeljevanju tudi rezultat socialnih in gospodarskih procesov na Koroškem in tudi pri slovenski manjšini.

5. Sodobna socialnogospodarska preobrazba

Vprašanju perifernih in centralnih območij na Koroškem se je v svojem delu posvetil Gamerith (1993). 121 koroških občin je razvrstil s pomočjo 51 demografskih in socialnogospodarskih variabel in s pomočjo Cluster ter Faktorske analize. Na ta način je ločil občine s potezami centralnosti in občine s potezami perifernosti.

Jasno je razvidno, da narodnostno mešano območje na južnem Koroškem ni enotno socialnogospodarsko strukturirano. Značilnosti periferije imajo občine v najožjem obmejnem pasu v Podjuni in Karavankah (Pliberk z Bistrico pri Pliberku, Železna Kapla, Globasnica, Žitara vas, Sele, Suha in Ruda). Ostalih predelov narodnostno mešanega ozemlja pa od leta 1981 dalje ne moremo več šteti za periferna območja.

Toda tudi periferno območje južne Koroške v primerjavi s predeli na severnem Koroškem še zdaleč ni gospodarsko pasivno. Dohodek na prebivalca je resda nižji od deželnega in državnega povprečja, toda starostna sestava, selitvena bilanca ter drugi demografski pokazatelji kažejo, da ima imenovanih sedem (osem) občin v resnici nekoliko boljši položaj od drugih perifernih območij na Koroškem. Nadpovprečen je delež študentov in tudi visoko izobraženih. Gamerith poudarja, da se kaže relativno zaostajanje omenjenih občin predvsem v primerjavi z osrednjo Koroško (Gamerith, 1993). Nasprotno pa je zlasti predel Celovca, Beljaka in njunega obmestja, ki vključuje območje razvi-

tega turizma ob Vrbskem jezeru in v zaledju, eno gospodarsko in prebivalstveno najbolj dinamičnih območij v Avstriji, sodeč po demografskih značilnostih.

Poselitveno območje Slovencev na južnem Koroškem ne kaže več slabega stanja na področju kmetijstva, industrije in obrti. Res je bila slovenska manjšina do sedemdesetih let pretežno agrarna in če bi verjeli samo uradnim statističnim podatkom, še do osemdesetih let (Meusburger, 1979, Suppan, 1983, Moser, 1982). Toda v naslednjih dveh desetletjih je prišlo do intenzivne socialne preobrazbe in dviga izobrazbene ravni.

Najpomembnejši impulz za ta razvoj je bilo ustanovitev Zvezne gimnazije za Slovence v Celovcu leta 1957. Pripadniki manjšine so dobili možnost, da poleg strokovne izobrazbe pridobijo tudi znanje o slovenskem jeziku, kulturi in zgodovini, kar krepi in pomaga ohranjati narodno zavest. Poleg slovenske gimnazije so lahko slovenski dijaki obiskovali tudi fakultativni pouk slovenščine na nekaterih drugih višjih šolah. Gimnazijo je v letih 1957 - 1992 obiskovalo 2586 dijakov, od katerih jih je okrog 1100 maturiralo. Na leto obiskuje šolo od 410 - 460 dijakov (povprečje zadnjih let). Do leta 1986 je bil delež otrok avstrijskih državljanov vedno nad 95 % (od tega 92 % z narodnostno mešanega območja), v drugi polovici osemdesetih let pa se je povečal odstotek dijakov iz Slovenije.

V času delovanja slovenske gimnazije se je socialna struktura staršev dijakov korenito spremenila. Do srede sedemdesetih let so prihajali dijaki predvsem iz kmečkih, delavsko-kmečkih in delavskih družin, v osemdesetih let pa so že pričeli prevladovati otroci nameščencev, izobražencev in podjetnikov. Iz kroga maturantov slovenske gimnazije se je izoblikoval sloj izobražencev, ki je postopoma prevzel vodilno vlogo v gospodarskem, šolskem, kulturnem in političnem življenju manjšine (Zupančič, 1993).

Znaten del nameščencev, izobražencev in tudi podjetnikov se je po končanem šolanju za stalno preselil v večja gospodarska središča, predvsem v Celovec in Beljak ter v njuno obmestje. Mestna populacija Slovencev ima večinoma višje poklice in pripada srednjemu sloju (pravniki, zdravniki, učitelji, profesorji, prevajalci, umetniki, inženirji ipd) (Zupančič, 1993). Podeželje je sicer še zadržalo znaten del kmečkega prebivalstva (pri slovensko govorečih 16 %, pri nemško govorečih 7 %), toda obenem je močna tudi tendenca po zaposlovanju v poklicih tim. terciarnega sektorja (ARGE Alpen-Adria, 1990, 178).

Turizem je za Koroško izjemno pomemben, saj temelji koroški gospodarski vzpon prav na njem. Koroška je postala tipična turistična pokrajina, vsa preprejena s turistično infrastrukturo. V tej luči je zelo pomembna gospodarska povezava s Slovenijo in odprtost meja. Od začetka osemdesetih let dalje štejejo turisti iz Slovenije posebno v zimski sezoni za dobre goste, ki prinašajo turističnemu gospodarstvu veliko dohodkov (Podlipnig, 1991). Še pomembnejši pa je postal tim. nakupovalni turizem za južno Koroško v drugi polovici osemdesetih let (Wastl-Walter/ Krutner, 1991). Trgovski sektor Koroške trgovinske zbornice je leta 1990 zabeležil milijarda šilingov prometa samo od kupcev iz Slovenije. Živahen prekomejni promet in trgovina delujeta vzpodbujevalno tudi na razvoj obeh največjih deželnih mest.

Ob krepitvi trgovine, prometa in turizma zaradi stikov s Slovenijo dobiva slovenščina na južnem Koroškem vlogo poslovnega jezika in ne zgolj narodnostnega simbola. Krepitev občutka pripadnosti k slovenski skupnosti dobiva manjšina tudi od slovenskih priseljencev iz Slovenije. Slednji se zaposlujejo predvsem v trgovini. Obrtniki iz Slovenije so še v osemdesetih letih prinesli na Koroško precej kapitala, bodisi v banke,

bodisi v manjša mešana podjetja. V tem oziru imajo podoben učinek tudi mešana podjetja, saj se tam zaposluje tehnično izobraženstvo (npr. Elan, IPM, Topsport ipd.).

V zadnjih letih se je nakupovalni turizem nekoliko zmanjšal zaradi razvoja konkurenčne ponudbe v Sloveniji. To velja tako za blago široke potrošnje kakor za določeno tehnično blago (računalniki, računalniška oprema, AV sredstva ipd.). Verjetno bodo v prihodnosti igrala večjo vlogo mednarodno orientirana trgovinska podjetja ter mešana industrijska ter obrtna podjetja. Povpraševanje po visokokvalificirani dvojezični delovni sili bo v takih pogojih praviloma večja. V tej luči je pomemben tudi vstop Avstrije v Evropsko zvezo, kar bo srednje in dolgoročno vplivalo tudi na slovensko skupnost v Avstriji. Ta tematika bo v prihodnosti zahtevala širšo interdisciplinarno obravnavo ter primerjavo s podobnimi etničnimi skupnostmi v združeni Evropi.

6. Ali lahko govorimo o narodnem preporodu koroških Slovencev?

Ob prej navedenih sodobnih procesih in gospodarskem stanju slovenske manjšine ne moremo več uvrščati med periferne manjšine, kljub temu, da del njenega poselitvenega ozemlja še vedno nosi nekatere značilnosti perifernih območij (Steinicke, Zupančič, 1994). V procesu socialnogospodarske preobrazbe se je slovenska manjšina urbanizirala, modernizirala in socialno izenačila s pripadniki večinskega naroda. Pri tem se je del slovenskih izobražencev preselil v Gradec in na Dunaj. S tem postajata obe mesti novi središči koroških Slovencev, ki so s Koroško kljub oddaljenosti dobro povezani. Toda po drugi strani to razseljevanje prispeva k nadaljnjemu slabenju slovenske prisotnosti na Koroškem.

Socialno-prostorski razvoj zadnji dveh desetletij kaže na izrazito terciarizacijo tudi koroškega podeželja. Turizem, promet in trgovina spreminjajo južno Koroško v gospodarsko, demografsko in socialno aktiven in dinamičen prostor. V terciarnih dejavnostih v obmejnem območju je slovenščina dobila vlogo poslovnega jezika, kar je odprlo delovne možnosti dvojezičnemu prebivalstvu. Dvojezičnost je postala prednost. Modernizacija manjšine, povezana z gospodarsko dinamiko njenega poselitvenega ozemlja in okrepljenimi stiki s Slovenijo je pomembno vplivala na zadržanje jezika in narodne identitete in obenem pripomogla tudi k zmanjševanju konfliktov med večino in manjšino.

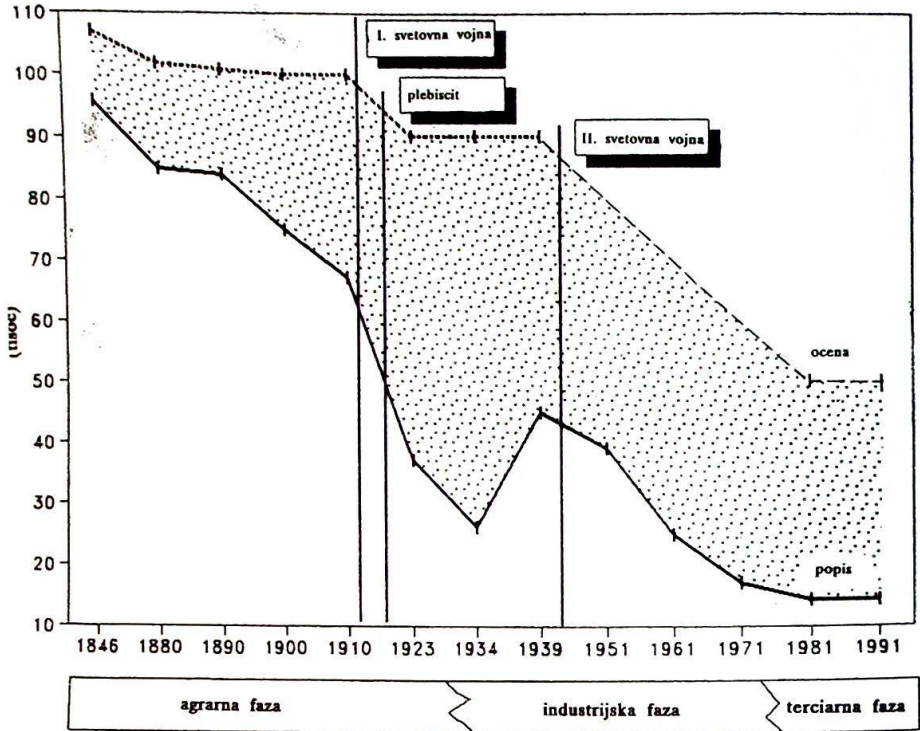
Vendar je v teh razmerah še težko govoriti o narodnem preporodu, čeprav je že nekaj znakov, ki kažejo na resno oživljanje narodne identitete. Posledice evropske integracije so za manjše narodnostne skupnosti oziroma manjšine prej neugodne kot ugodne. Da vendarle ni vedno tako, nas prepriča primer Ladinov na južnem Tirolskem. Ti so se podobno kot Koroški Slovenci desetletja in stoletja soočali s številčnim in ozemeljskim zmanjševanjem. Toda v zadnjih letih se je pričel ugled ladinščine pri domačem prebivalstvu Grödentalu in Gadertalu dvigati. Med leti 1981 - 1991 se je število Ladincev opazno povečalo in sicer na podlagi okrepljene zavesti pripadnosti etnični skupnosti in ne zaradi povečane stopnje rodnosti ali priseljevanja Ladincev od drugod (Steinicke, 1993).

Podobno je mogoče pričakovati, da se bo pri delu koroškega prebivalstva, ki ima vsaj deloma slovenske korenine in trenutno pripada pretežno nemškemu jezikovnemu in kulturnemu krogu, zaradi možnosti, ki jih ponuja novi položaj slovenščine, spomnil

svojega slovenskega porekla in se morebiti naučil jezika. Res je, da imajo Korošci pred seboj precej težjo nalogo od Ladincev; eno in drugo stran obremenjujejo zgodovinsko pogojeni konflikti, ki so ustvarjeni tudi izven koroškega ozemlja (po drugi svetovni vojni se je Koroško priselilo več desettisoč Nemcev iz vzhodnoevropskih držav). Jezikovna preorientacija, ki je prišla do izraza ob zadnjem ljudskem štetju, že dovoljuje sklepati na določen etnični preporod. Ob tem seveda ne gre prezreti, da se je ponekod zaradi zmanjšanega pritiska slovenska jezikovna in narodna zavest le sprostila in se odkrila. Poudariti je treba tudi pomen manjšinske mestne populacije (v Celovcu, Beljaku), ki je sposobna zadržati jezik, kulturo in narodno identiteto, čeprav je integrirana v gospodarsko, kulturno in politično življenje večinskega naroda.

Slika 1

**ŠTEVILČNI RAZVOJ SLOVENSKE POPULACIJE NA KOROŠKEM (AVSTRIJA)
PO FAZAH SOCIALNOGEOGRAFSKEGA RAZVOJA**

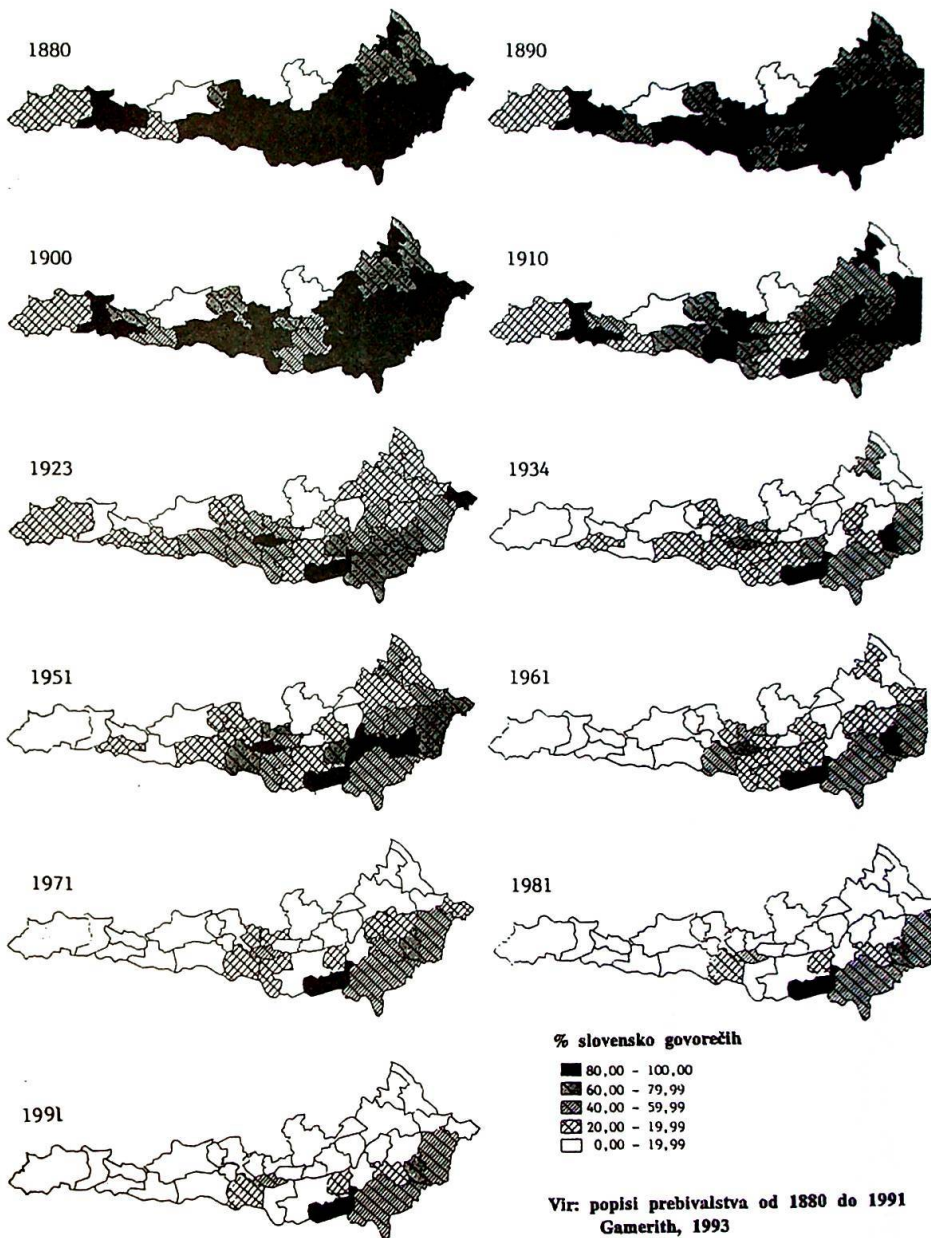

Različne objave prinašajo različne podatke o popisih in ocenah o številu Slovencev oziroma slovensko govorečih na avstrijskem Koroškem.

Vir: Zupančič, 1992, str. 155

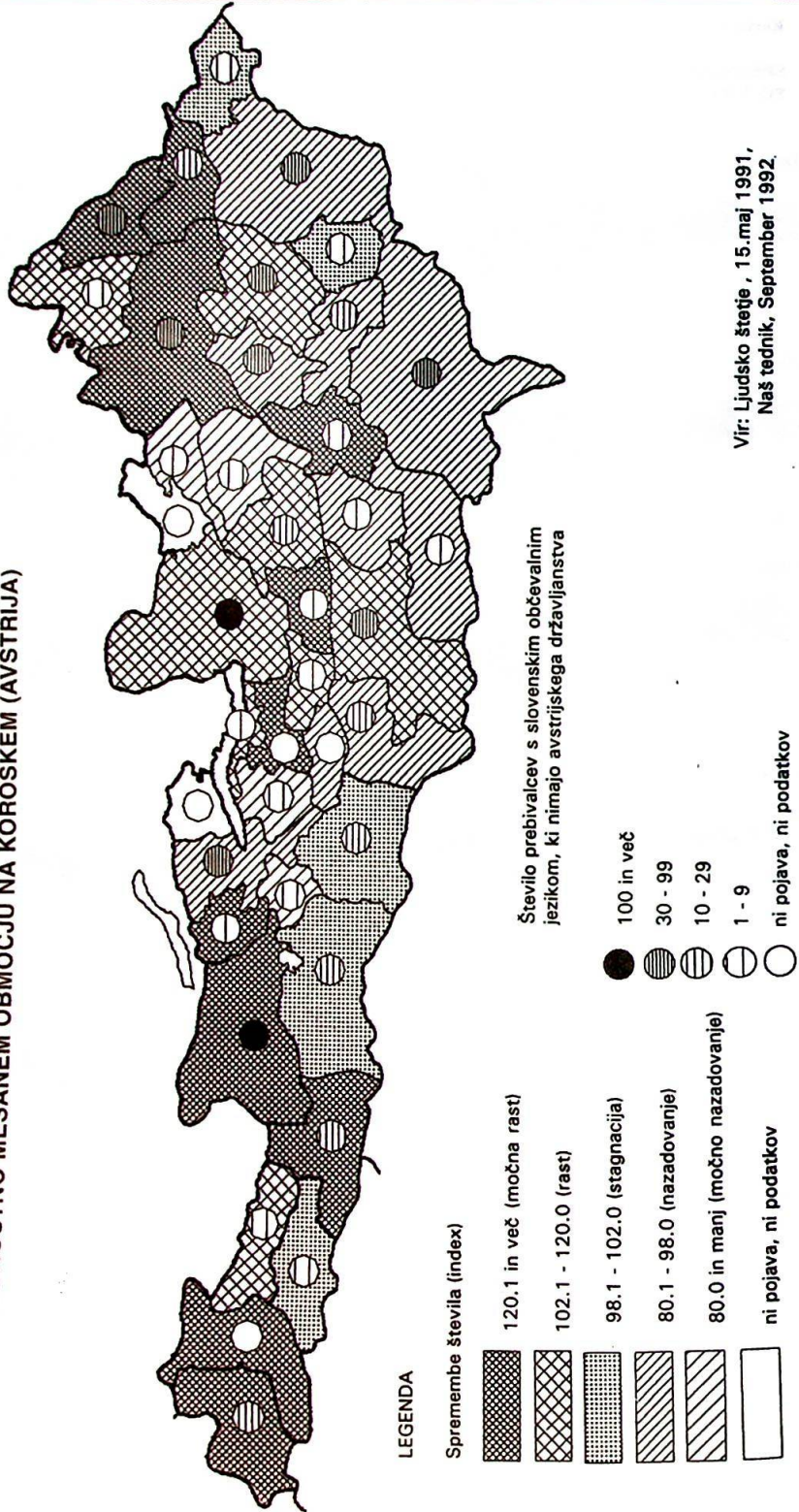
Karta 1

SPREMINJANJE DELEŽA SLOVENSKO GOVOREČIH V OBDOBJU 1880 - 1991
PO URADNIH STATISTIČNIH PODATKIH

Karta 2

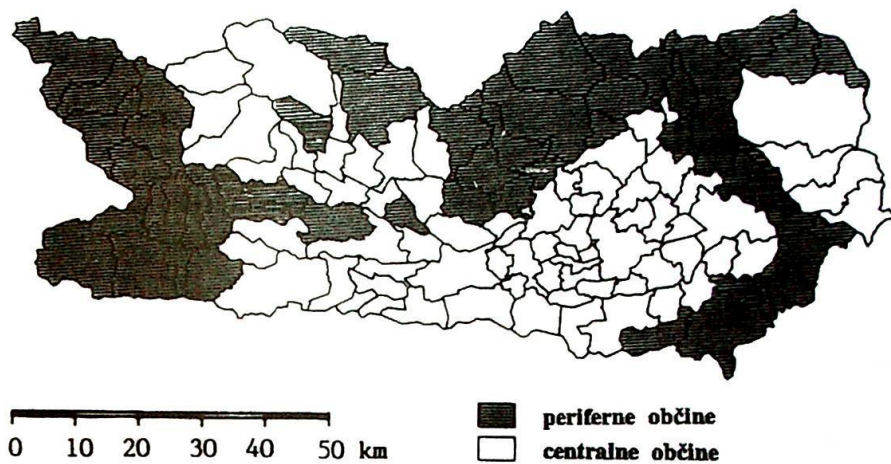
SPREMEMBE ŠTEVILA SLOVENSKO GOVOREČIH MED LETI 1981-1991 NA NARODNOSTNO MEŠANEM OBMOČJU NA KOROŠKEM (AVSTRILIJA)

Vir: Ljudsko štetje, 15. maj 1991,
Naš tednik, September 1992.

Karta 3

CENTRALNA IN PERIFERNA OBMOČJA NA KOROŠKEM V OSEMDESTIH IN DEVETDESETIH LETIH

Vir: Gamerith, 1993, 325

Literatura

ARGE Alpen-Adria, 1990, DIE MINDERHEITEN IN ALPE-ADRIA RAUM. Deutsche Fassung, Klagenfurt.

Barker T., 1984, THE SLOVENE MINORITY OF CARINTHIA. Columbia University Press, New York.

Fischer G., 1980, DAS SLOWENISCHE IN KÄRNTEN, Klagenfurt - Wien.

Gamerith W., 1993, GEOGRAPHISCHE UNTERSUCHUNGEN ÜBER DIE KÄRNTNER SLOWENEN ALS ETHNISCHE MINDERHEIT IN PERIPHERER LAGE, Dissertation, Salzburg.

Grafenauer B., 1946, NARODNOSTNI RAZVOJ NA KOROŠKEM OD SREDE 19. STOLETJA DO DANES, Koroški koledar, Ljubljana.

Grafenauer B., 1990, PROUČEVANJE PROBLEMATIKE POSAMEZNIH MANJŠINSKIH SKUPNOSTI, Narodne manjšine, SAZU, Ljubljana.

Ibounig P., 1986, DIE KÄRNTNER SLOWENEN IM SPIEGEL DER VOLKSZÄHLUNG 1981, Amt der Kärntner Landesregierung, Klagenfurt.

Klemenčič V., 1960, KRITIČNI PRETRES AVSTRIJSKEGA POPISA 1951 Z OZIROM NA JEZIKOVNO STRUKTURO NA KOROŠKEM, Razprave in gradivo, 2, Ljubljana, 101-182.

Klemenčič V., 1977, GRENZREGIONEN UND NATIONALE MINDERHEITEN, Geographica Slovenica, 8, Ljubljana, 7-17.

Klemenčič V., 1986, KOROŠKI SLOVENCİ DANES, Geografski obzornik, 23, 2-3, 51-57.

Klemenčič V., 1990, METODOLOGIJA URADNIH POPISOV PREBIVALSTVA PRIPADNIKOV SLOVENSKE MANJŠINE V AVSTRIJI, ITALIJI IN NA MADŽARSKEM, Narodne manjšine, SAZU, Ljubljana.

Meusburger P., 1979, AUSBILDUNGSNIVEAU UND SCHULISCHE SITUATION DER SLOWENEN IN KÄRNTEN VON 1848 BIS 1979, Innsbrucker Geographische Studien, 5, 229-264.

Österreichische Rektorenkonferenz, 1989, LAGE UND PERSPEKTIVEN DER VOLKSGRUPPEN IN ÖSTERREICH, Wien.

Österreichisches Statistisches Zentralamt (ÖSTAT), 1983, Volkszählung 1981, Hauptergebnisse I., Wien.

Österreichisches Statistisches Zentralamt (ÖSTAT), 1993, Volkszählung 1991, Hauptergebnisse I., Kärnten, Wien.

- Podlipnig K.**, 1991, DIE WIRTSCHAFTSBEZIEHUNGEN ZWISCHEN KÄRNTEN UND SLOWENIEN, Stand und Perspektiven, Mitteilungen des Arbeitskreises für Neue Methoden in der Regionalforschung, 21, 119-125.
- Randall R. R.**, 1955, THE POLITICAL GEOGRAPHY OF THE KLAGENFURT PLEBISCITE AREA, Worcester (Massachussets).
- Raucberg H.**, 1891, MITTHEILUNGEN UND MISCELLEN, Statistische Central - Komission, Statistische Monatschrift XVII., Wien, 651-689.
- Reiterer A. F.**, 1986, Doktor und Bauer, ETHNISCHER KONFLIKT UND SOZIALER WANDEL IM LÄNDLICHEN BEREICH, Celovec.
- Smith A. D.**, 1986, SOCIAL AND CULTURAL CONDITIONS OF ETHNIC SURVIVAL, *Razprave in gradivo*, 21, Ljubljana, 15-26.
- Suppan A.**, 1983, DIE ÖSTERREICHISCHE VOLKSGRUPPEN. TENDENZEN IHRER GESELLSCHAFTLICHEN, Entwicklung im 20. Jahrhundert, Wien.
- Steinicke E.**, 1984, DAS KANALTAL (VAL CANALE). Sozialgeographie einer alpinen Minderheitenregion, Innsbrucker Geographische Studien, 11.
- Steinicke E.**, 1991, FRIAUL - BEVÖLKERUNG UND ETHNIZITÄT, Innsbrucker Geographische Studien, 19.
- Steinicke E.**, 1993, CHANCEN DER ETHNISCHEN MINORITÄTEN IM KÜNFTIGEN WESTEUROPA, Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft, 135, 203-214.
- Steinicke E., Zupančič J.**, 1994, DIE KÄRNTNER SLOWENEN - EINE VOLKSGRUPPE DER PERIPHERIE ?, GW - Unterricht, 53, Wien, 40-56.
- Veiter T.**, 1965, DIE SPRACH- UND VOLKSZUGEHÖRIGKEIT NACH DEN ERGEBNISSEN DER VOLKSZÄHLUNG VON 1939, Europa Ethnica, 22, 109-123.
- Wastl-Walter D., Krutner E.**, 1991, DIE BEDEUTUNG DES EINKAUFSTOURISMUS AUS SLOWENIEN FÜR KLAGENFURT UND SÜDKÄRNTEN, Mitteilungen des Arbeitskreises für Neue Methoden in der Regionalforschung, 21, 119-125.
- Zupančič J.**, 1992, VPLIV SOCIALNOGEOGRAFSKE PREOBRAZBE NA POLOŽAJ SLOVENSKE MANJŠINE NA AVSTRIJSKEM KOROŠKEM, magistrska naloga, FF, Ljubljana.
- Zupančič J.**, 1993, SOCIALGEOGRAPHIC TRANSFORMATION AND NATIONAL IDENTITY - The Case of the Slovene Minority in Carinthia (Austria), *GeoJournal*, 30, 231-234.
- Zupančič J.**, 1993, SOCIALNOGEOGRAFSKA TRANSFORMACIJA IN NARODNA IDENTITETA - primer slovenske manjšine na Koroškem (Avstrija), *Geographica Slovenica*, 24, 65-72.
- Zupančič J.**, 1993, NOVEJŠE SPREMEMBE V SOCIALNI STRUKTURI KOROŠKIH SLOWENCEV, *Razprave in gradivo*, 28, Ljubljana, 115-123.

Summary

Slovenes of Carinthia in the light of contemporary territorial, social and ethnic processes

The Slovenes of Carinthia are one of the European minorities which, in the course of their history, were ever confronted with two kinds of problems: the unfavourable economic situation in the area of their settlement and assimilation which was quickly and permanently diminishing the number of minority population as well as the territory of their autochthonous settlement. The state border position has for decades been the cause of lagging behind in the economic and social development, which was rather more noticeable with the minority than with the members of the majority nation. In the socially and spatially static agrarian society, the remoteness of territories settled by Slovenes and the predominantly peasant way of life were the ones that, to a certain degree, protected the language and national identity from the pressures of assimilation. With the industrialization, which, in Carinthia, gained ground sometime in the '30s, mostly the younger generation began to participate in the economic and social life more dynamically. Schools, administration, jobs and public media promoted German language and culture above all. During the industrialization and urbanization phase assimilation was very intense, partly due to strong political pressure upon the Slovene minority. In the seventies tertiarization of the space and society began. Tourism, traffic and commerce became the most important branches of economy. They affected most of the settlement territory of the Slovenes of Carinthia, being most intense in Klagenfurt, Villach, their suburbs and in the area surrounding the Carinthian lakes. The central and southern Carinthia can thus no longer be regarded as periphery nor can the Slovene minority be regarded as a periphery community. The increased influx of tourists (especially in the winter season) and crowds of customers from Slovenia changed the role of Slovene in the eighties. In the last two decades, the social structure of the Slovene minority changed thoroughly. From the circle of the Klagenfurt Slovene Grammar School graduates a stratum of Slovene intellectuals gradually originated; they were the ones to take over the leading role in economical, educational, cultural and political life of the minority. The last census in 1991 indicated the first signs of stabilization of the ethnic situation.